

# ANIOŁY I DEMONY

Antologia romansu popularnego



UNIWERSYTET ŚLĄSKI  
WYDAWNICTWO





## Dr Maria Bujnicka

literaturoznawczyni,  
badaczka literatury  
popularnej, jedna  
z prekursorok  
nowoczesnych badań  
nad intertekstualnością  
romansu. Pozostawiła  
po sobie doskonale,

inteligentne i celne analizy klasyków tej twórczości – Heleny Mniszkówny, Pawła Staśki, Antoniego Marczyńskiego, Ireny Zarzyckiej, ale również pisarzy organizujących wyobraźnię współczesnego odbiorcy – Zbigniewa Nienackiego, Katarzyny Grocholi, Krystyny Kofty, Moniki Szwai. W swoich badaniach sięgała ku *gender studies* i krytyce feministycznej (*Kobieta przed lustrem. Próba interpretacji motywu literackiego*, w: *Gender w humanistyce*, red. M. Radkiewicz, Kraków 2001), pozwalających na nowe odczytanie literatury kobiecej. Autorka kilkudziesięciu haseł w *Słowniku literatury popularnej* pod red. Tadeusza Żabskiego (Wrocław 2006), w tym uznawanego za podręcznikowe, monograficznego hasła *Romans*. Wybitna pedagog, wykładowczyni akademicka, od 1975 roku związana z Uniwersytetem Śląskim w Katowicach. Urodzona w Krakowie 8 maja 1944 roku, zmarła 1 kwietnia 2022 roku. Pochowana na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

# ANGELS I DEMONS

# ANIOŁY I DEMONY

Antologia romansu popularnego

Wybór, wstęp, opracowanie naukowe

Maria Bujnicka

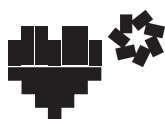
Opracowały ponownie,  
opatrzyły wprowadzeniem,  
posłowiem i przypisami

Dobrosława Wężowicz-Ziółkowska,

Marta Tomczok

Recenzja

Grażyna Borkowska



**Europejskie  
Miasto Nauki  
Katowice 2024**

# Spis treści

---

- 7 — Anioły i demony Marii Bujnickiej. Wprowadzenie  
(Dobrosława Wężowicz-Ziółkowska)

## Część pierwsza

- 17 — Każdemu wolno kochać, czyli dlaczego lubimy czytać romanse  
23 — Krótki wyciąg z metryki urodzenia protoplasty masowej kultury  
27 — Gwiazdy, amanci i statyści na Wielkiej Scenie Melodramatu  
33 — Pejzaże miłości  
39 — Szamani i szalbierze słowa, czyli rzecz o języku, tytułach i reklamie

## Część druga

- 51 — Kazimierz Przerwa-Tetmajer  
*Anioł śmierci. Romans* (1898) T. I i II  
85 — Kazimierz Przerwa-Tetmajer  
*Romans panny Opolskiej z panem Główniakiem. Anegdota* (1912)  
111 — Mieczysław Srokowski  
*Kult ciała. Dziennik człowieka samotnego* (1909)  
143 — Stefan Kiedrzyński  
*Trujący kwiat* (1914)  
161 — Helena Mniszek  
*Trędowata* (1909) T. I i II  
209 — Helena Mniszek  
*Ordynat Michorowski* (1910)  
241 — Helena Mniszek  
*Gehenna* (1914)  
305 — Helena Mniszek  
*Czyciele szatana* (1918)

325	—	Posłowie ( <i>Marta Tomczok</i> )
329	—	Biogramy ( <i>Dobrosława Wężowicz-Ziółkowska</i> )
335	—	Bibliografia ( <i>Marta Tomczok</i> )
337	—	Nota edytorska ( <i>Dobrosława Wężowicz-Ziółkowska, Marta Tomczok</i> )
339	—	Indeks osób
342	—	Streszczenie
343	—	Summary

# Anioły i demony Marii Bujnickiej

## Wprowadzenie

---

Maria Bujnicka od początku lat 90. XX wieku była jedną z lepiej znanych i wyróżniających się badaczek literatury popularnej, specjalizującą się zwłaszcza w subtelnym i przenikliwym analizie stylu, poetyki, cech gatunkowych i toposów polskiego romansu przełomu XIX i XX wieku. Swoje dociekania koncentrowała głównie na teorii literatury, która, co jasne dla specjalistów, wymaga również szerokiej wiedzy w zakresie historii literatury. Niedługo po uzyskaniu w 1982 roku w UJ doktoracie, napisanym pod opieką naukową prof. Henryka Markiewicza, podjęła trud wykazania swoich literaturoznawczych kompetencji, zaplanowawszy czasochłonną erudycyjną próbę stworzenia wielkiej, a przede wszystkim reprezentatywnej antologii ulubionego przez siebie gatunku – polskiego romansu popularnego. Współczesnym użytkownikom internetu szczególnie ta „czasochłonność” może wydawać się nieco wątpliwa, warto jednak mieć na względzie, że czas, kiedy w umyśle autorki pojawiła się wizja stworzenia takiej antologii, to – przynajmniej w polskiej rzeczywistości – czas bez komputerów, wyszukiwarek, świat bez Worda i funkcji Ctrl+V czy Ctrl+C. To setki godzin ślęczenia w czytelnich, repozytoriach, bibliotekach zbiorów specjalnych, przeglądania mikrofilmów, robienia odręcznych notatek bez użycia skanerów w telefonach komórkowych. Uściślając, zamysł stworzenia wielkiej antologii polskiego romansu popularnego, którego niniejszy tom stanowi tylko pierwszą część, pojawił się, zanim nowoczesne technologie wydatnie usprawiły pracę naukową, ale również na długo przed tym, kiedy o identycznym tytule jednego ze swoich dreszczowców zdecydował Dan Brown (2000). Początkowo jednak w konspekcie antologii przesłanym przez Marię Bujnicką do szczecińskiego Wydawnictwa GLOB w 1984 roku sugerowała ona tytuł *Od „Trędowatej” do „Dzikuski”*, argumentując:

[...] obejmowałyby fragmenty tekstów od Mniszkówny do Zarzyckiej. Byłyby to więc lata 1909–1939, bowiem w tym okresie powstała i rozwinęła się swoista odmiana romansu popularnego, będącego „epigonem” literatury wysokiej



i forpcztą literatury masowej. Wybuch II wojny, zamykając nieodwołalnie pewną epokę, był również granicą gatunku jako artykulacji kultury międzywojnia. [APDB]<sup>1</sup>

Założone trzydzieści lat rozkwitu i ewolucji romansu zaplanowała autorka zamknąć aż w pięciu tomach antologii, tom I poświęcając całkowicie powieściom Heleny Mniszek, czyli klasyce gatunku.

Obok obszernego wyboru z „Trędowatej” zamieszczono by tu fragmenty „Ordynata Michorowskiego” (b. trudno dostępny tekst), „Gehenny”, „Panicza” i „Czcieli szatana” – a więc powieści, które cieszyły się największą popularnością. W tomie II-IV znajdowałyby się fragmenty najbardziej znanych i znaczących powieści doby modernizmu i dwudziestolecia [...]. Tom V – podobnie jak I – byłby „autorski”, tzn. w całości poświęcony Irenie Zarzyckiej. [APDB]

W cytowanym konspekcie jasno przedstawiła też przyjęte zasady wyboru i konstrukcji całości:

[...] układ chronologiczny krzyżowany niekiedy z układem opartym o podobieństwa i związki. Wskazując to, co kluczowe dla danego momentu rozwoju gatunku – można by łatwo podkreślić odpowiedniość motywów, struktur fabularnych bądź stylistycznych dominant, czyli schematyczność i stereotypowość tej literatury. Ponadto, tak zrobiona selekcja nazwisk i tytułów, przez wydobicie tego, co reprezentatywne i symptomatyczne jako modelowa realizacja romansu, odsłaniałaby psycho-socjalne mechanizmy odbioru, wyjaśniając tajemnicę popularności tego typu literatury. [APDB]

Jak pokazują powyższe przytoczenia, autorce projektu towarzyszyła ambicja wykazania wewnętrznych przemian dokonujących się w tkance gatunku, w przeobrażeniach układów fabularnych, motywów, ale też formuł – od melodramatycznych, typowych dla powieści modernistycznych, po obowiązkowy *happy end* lat 30. W przekonaniu Bujnickiej dzięki tak prowadzonemu doborowi treści nawet niewprowadzony w arkana literaturoznawcze czytelnik

<sup>1</sup> APDB oznacza Archiwum Prywatne Dominiki Bujnickiej. Wszelkie kolejne cytowania z takim skrótem odnoszą do tego właśnie archiwum.

byłby w stanie uchwycić zarówno schematyzm takich powieści, jak i zachodzące w nich zmiany, zyskując dodatkowo wiedzę o stereotypach kobiecości i męskości upowszechnianych w tym obiegu literatury. Każdemu tomowi w założeniu miało towarzyszyć omówienie najważniejszych zagadnień dostrzeżonych przez badaczkę, w tym języka powieści, zastosowanych chwytów gry z odbiorcą, krótka charakterystyka głównych postaci oraz streszczenie. Przewidziano również zwięzłe notki o autorach i tekstach, z zastrzeżeniem, iż „jest to literatura bez dokumentacji, a daleko posunięta depersonalizacja pisarzy tego obiegu stwarza tu kolosalne kłopoty” [APDB]. Autorka planowała wzbogacenie dzieła o okładki książek, ilustracje z epoki, fotosy filmowe, aby odtworzyć atmosferę towarzyszącą rodzącej się w Polsce kulturze masowej. Projekt, jak widać, był faktycznie szeroko zakrojony i ambitny badawczo, wymagający nie tylko dobrego rozeznania w zasobach bibliotek i dotarcia do nich, ale również dogłębnego rozpoznania gatunku oraz świetnej znajomości i wycucia *ambiance* epoki gwałtownego wzrostu popularności taniej powieści romansowej.

Uwzględniając fakt braku jakiegokolwiek konkurencji w tym zakresie, trudno się dziwić, że w 1984 roku GLOB z zainteresowaniem przyjął ofertę, po negocjacjach z autorką okrojoną jednak do trzech tomów w zmienionym nieco układzie. W korespondencji Marii Bujnickiej z kierownikiem Redakcji Literackiej Wydawnictwa, magistrem Józefem Krzyżanowskim, znajduje się bardzo interesujący w moim odczuciu, bo dobrze unaoczniający politykę kulturalną PRL-u, *passus* dotyczący okrojenia rozmiarów antologii. Wynikał on z obawy, że „w dobie rozlicznych kryzysów – w tym wydawniczych – Departament Książki MKiSz może mieć zastrzeżenia co do zasadności wydania literatury trzeciorzędnej w pięciu tomach” [APDB]. Sądząc po aktualnych ofertach księgarskich, współcześni wydawcy bez ministerialnych dotacji byłiby niewątpliwie mocno rozbawieni takim podejściem do rynku książki. W latach 80. XX wieku rzecz miała się jednak inaczej. Finalnie ustalono, że autorka spróbuje zawrzeć swój projekt w trzech tomach o objętości około 60 arkuszy autorskich [APDB]. W wersji z 1985 roku, za jej zgodą, zdecydowano również o zamieszczaniu okładek cytowanych powieści bezpośrednio przed tekstem, jako swego rodzaju karty tytułowej. Dla lepszego zobrazowania ostatecznego kształtu dzieła warto w tym miejscu wyliczyć powieści, których fragmenty zaplanowano ostatecznie dopuścić do druku, tym bardziej że wiele z nich obecnie odeszło w całkowite zapomnienie, mimo znacznej

poczytności w kręgach przedwojennych odbiorców. Zgodnie z archiwum miały to być w kolejności alfabetycznej: Gustawa Bojanowskiego *Dziewczyzna z Raju* (1919) i *Wstyd* (1921); Juliusza Germana *Gwieździsta noc* (1914), *Iwonka* (1926) i *Jacek. Powieść o prześlicznym chłopcu* (1928); Stefana Kiedrzyńskiego *Trujący kwiat* (1914); Mieczysławy Łuczyńskiej *Krzyk nagich ścian* (1933); Józefa Maciejowskiego *Demon zmysłów* (1921); Heleny Mniszek *Trędowata* (1909), *Ordynat Michorowski* (1910), *Czczyciele szatana* (1918) i *Gehenna* (1919); Kazimierza Przerwy-Tetmajera *Anioł śmierci* (1899) i *Romans panny Opolskiej* (1912); Józefa Relidzyńskiego *Niewolnice miłości* (1923); Pawła Staški *Hetera* (1918), *Romans autora z bohaterką powieści* (1923), *Jej wiosna* (1926) i *Serce na śniegu* (1937); Aurelii Wyleżyńskiej *U złotych wrót* (1926); Ireny Zarzyckiej *Dzikuska* (1927), *Jawnogrzesznica* (1928), *Kwiat jabłoni* (1929) i *Córka wichru* (1930); Ewy Ziemskiej *Cywilizowany dzikus* (1934).

Od roku 1987 w umowach i listach od redakcji pojawia się też nowy tytuł główny antologii – wspomniane *Anioły i demony* – zainspirowany najpewniej wierszem późnoromantycznej poetki Deotymy (Jadwigi Łuszczewskiej), którego fragment znalazł się również w archiwum córki badaczki (pojedyncza kartka maszynopisu bez daty):

Wiek nasz! Ty zwan będziesz wielkim kobiet wiekiem!  
 Niewiasta się ozwała z żądaniem nieznanem:  
 Dotąd aniołem była lub szatanem –  
 Dzisiaj chce zostać człowiekiem<sup>2</sup>.

Zakreślono w nim na czerwono zdanie „aniołem była lub szatanem”. Nawiasem mówiąc, zarówno te terminy, jak i wcześniejsza propozycja tytułu głównego, *Od „Trędowatej” do „Dzikuski”*, w całej swej metaforyce trafnie oddają krystalizujące się z czasem zainteresowania badawcze Marii Bujnickiej, która w swoich kolejnych pracach „poantologicznych” wyraźnie zmierzała ku myśli feministycznej, analizom wyobrażeń „kobiecości” w literaturze popularnej i ogólniejszej refleksji nad tzw. literaturą kobiecą. Wracając jednak do antologii, przyznać należy, że jej projekt był rzeczywiście znaczący, ważny i zakrojony z rozmachem, czemu redakcja literacka GLOBU niejednokrotnie dawała wyraz – świadczą o tym liczne słowa uznania, a wreszcie i decyzja druku.

2 Pochodzi on najpewniej z jednej z *Pieśni* opublikowanych w 1870 r. Brak źródła.

Antologia romansu popularnego miała stać się wydawniczym hitem i finansowym sukcesem szczecińskiego wydawnictwa, przynosząc popularność (a także najpewniej, wraz z pozostałym dorobkiem naukowym, habilitację) jej autorce.

Jednak, trochę tak jak w romansach, z pasją i doskonałym rozeznaniem opisywanych przez Bujnicką, w losach publikacji nastąpił nieoczekiwany a fatalny zwrot akcji. Po potwierdzeniach ze strony edytora przyjęcia do druku dzieła (tom I – marzec 1987; tom II – sierpień 1987; tom III – sierpień 1989), w 1991 roku wydawca nagle odwołuje edycję i ogłasza likwidację całego wydawnictwa! W liście z dnia 1 października 1991 roku donosi:

[...] uprzejmie informujemy, że z wielkim żalem, ale nieodwołalnie musimy zrezygnować z publikacji antologii romansu popularnego. Nasze zamierzenie wydawnicze zdezaktualizowało się całkowicie, gdyż w ostatnich 2 latach rynek księgarski nasycił się tak kiedyś poszukiwaną literaturą popularną i brukową zarówno polską jak i obcą. Wprawdzie Pani praca ma charakter ponadczasowy i uniwersalny z uwagi na komentarze, noty i wielość zadań, które miała spełnić, ale jest to przedsięwzięcie ogromnie kosztowne, którego nie możemy się podjąć mając niewiele zamówień z sieci księgarskich. [APDB]

Oczywiście nie moim zadaniem jest tu ustalenie rzeczywistych powodów tak dramatycznych rozstrzygnięć, tym bardziej że dotyczyły one nie tylko antologii Bujnickiej, co należy wnioskować po zmianie podpisu z „Dyrektor Wydawnictwa mgr Romuald Sawicki” na „Likwidator inż. Augustyn Nowaczek” oraz zniknięciu wydawnictwa z kulturowego krajobrazu Szczecina. Można jedynie domniemywać, że okres transformacji ustrojowej, na jaki przypadła ta decyzja, okazał się zbyt trudny dla GLOBU tyleż z powodów ideologicznych, co może i ekonomicznych. Tak czy inaczej, autorka pozostaje bez książki, której poświęciła mnóstwo wysiłku, czasu i pieniędzy na kwerendy, zdjęcia okładek, maszynopisy – całą pracę stworzyła bowiem w rękopisach, przepisywanych potem przez tzw. maszynistkę (osoba zawodowo zajmująca się przepisywaniem tekstów o różnej treści). *De facto* pozostaje zatem z niczym, aczkolwiek, jak wynika z korespondencji, GLOB odsyła na jej adres otrzymane wcześniej maszynopisy dzieła. Rozmiar wykonanej przez nią pracy dobrze uzmysławia wyliczenie z kolejnego listu:

W jednej przesyłce wysłano tom pierwszy, zawarty w trzech tekach, w drugiej tom drugi i trzeci, w pięciu tekach oraz kopertę z 30 zdjęciami okładek przedwojennych wydań. [APDB]

Wszystko w jednym egzemplarzu.

Kolejny etap tej burzliwej historii (po kilku latach gromadzenia sił i budowania mobilizacji do działania) to próba wydania książki w Wydawnictwie Literackim w Krakowie. Jest rok 2010. Tym razem przed złożeniem oferty, a w celu udoskonalenia swej pracy Bujnicka stara się jeszcze o uzyskanie opinii wybitnych literaturoznawców – prof. Henryka Markiewicza i prof. Erazma Kuźmy. Obie są pozytywne i zalecające publikację, aczkolwiek Markiewicz zauważa:

Oczywiście, jak każda antologia, także i ta nie jest bezdyskusyjna, jeśli chodzi o dobór umieszczonych w niej tekstów. Skoro jest w niej Tetmajer, może powinno znaleźć się miejsce dla innych ambitniejszych autorów – Rodziewiczówny, Dołęgi-Mostowicza czy też Wandy Miłaszewskiej (romanse budujące). [...] Uzupełnienia te można by wprowadzić, rezygnując z niektórych mniej ważnych utworów Germana czy Staški. [APDB]

Kuźma z kolei, podkreślając celowość zamieszczenia biogramów, informacji o późniejszych losach romansów, ich karierach filmowych itd., sugeruje:

Może nawet dobre byłoby rozwinięcie tych biogramów w opowieści biograficzne; czytelnik to lubi, życiorysy nadają się do tego, a pióro Bujnickiej nie byłoby od tego. [APDB]

Jak przekona się uważny czytelnik tego tomu, obie uwagi zostały uwzględnione – sugestia Kuźmy przyjęta, zaś wybór tych, a nie innych pisarzy uargumentowany przez autorkę w partii wstępnej. Mimo takich rekomendacji Wydawnictwo Literackie nie podjęło się opublikowania antologii. Tymczasem coraz bardziej oczywiste dla autorki stało się przygotowanie cyfrowej wersji książki, czyli przepisanie całej zawartości ośmiu tek maszynopisów zwróconych przez GLOB. Być może brak takiej właśnie postaci tekstów zniechęcił krakowskich wydawców? Jakiż anioł bądź demon zdołałby to udźwignąć?

Jak by nie było, tom I, czyli tu właśnie przedkładany, zyskał wszakże postać pliku komputerowego i został zaproponowany kolejnej oficynie – Wydaw-



nictwu Dolnośląskiemu we Wrocławiu. W archiwum rodzinnym brak dokumentacji obrazującej pertraktacje z nowym wydawcą, gdyż prowadzono je ustnie, wiadomo jedynie, że wstępnie był zainteresowany drukiem. I wtedy, gdy horyzont właśnie zaczął się przejaśniać, świat opanovała pandemia koronawirusa SARS-CoV-2. Aktywność wydawnicza, naukowa, badawcza, a w zasadzie wszelaka, spadła do zera. Bardzo osłabła również kondycja psychiczna i fizyczna Marii Bujnickiej, która zmarła 1 kwietnia 2022 roku, nie doczekawszy publikacji ani jednego tomu swego ogromnego dzieła.

Dzięki finansowemu wsparciu Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego i Jego Magnificencji Rektora Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach – akademii, z którą Bujnicka była związana od połowy lat 70., dzięki wysiłkowi przyjaciół i uczniów badaczki oraz zaangażowaniu córki, Dominiki Bujnickiej, i profesora Tadeusza Bujnickiego, po czterdziestu latach peregrynacji *Anioły i demony* trafiają w końcu do rąk czytelników. Pora nadeszła.

*Dobrosława Wężowicz-Ziółkowska*

## Posłowie

---

Książka Marii Bujnickiej została przygotowana jako antologia, a nie praca naukowa, i ta właśnie jej cecha sprawia, że czytając *Anioły i demony*, powinniśmy pamiętać o głównych celach i zamierzeniach tomu. Nie jest łatwo je zrekonstruować. Wiadomo, że praca miała się ukazać w wydawnictwie popularnym, i to ono najpewniej wymusiło na autorce formę wyboru najbardziej interesujących fragmentów powieści romansowych. Jednakże rola, w jaką przy tej okazji weszła, nie wydaje się ani czysto pragmatyczna, ani wymuszona. *Anioły i demony* są przede wszystkim pierwszą autorską monografią Bujnickiej, ukazującą się z wielu przyczyn po jej śmierci, jednak zgodnie z tym, jak została zaplanowana i przygotowana. Dla tych, którzy spodziewaliby się książki wyrafinowanej teoretycznie i napisanej na podstawie wyszukanego materiału, propozycja ta może być zaskoczeniem. Eseistyczna lekkość stylu przeplata się tu z kompetentnym wprowadzaniem czytelnika w świat powieściowych romansów. Bujnicka prowadzi adeptów za rękę, którą trzyma mocno, czasem nawet kurczowo, ale przychodzi moment, że rzuca ich na głęboką wodę, urywając komentowanie i podsuwając długi, krwisty, niekiedy trochę nieobyczajny *passus* opowieści. Taki zwyczaj w książkach literaturoznawczych nie jest normą. Tymczasem w antologii sprawdza się znakomicie, buduje także odpowiednią dynamikę narracji, ponieważ przeplatanie się fabuł i komentarzy wznieca ciekawość, wzmagą napięcie i działa jak zapowiedź intrygującego zdarzenia. Komentarze Bujnickiej wydają się należeć jednocześnie do starej szkoły krytyki artystycznej, zwłaszcza teatralnej czy filmowej, i do zupełnie nowego, będącego nieco na bakier z naukowymi normami, stylu pisania książek o literaturze, swobodnych i oddanych czytelnikowi.

Dziwna, a przynajmniej nietypowa *summa* dokonań Bujnickiej, jaką jest jej pierwsza książka, spełnia zarazem wszystkie warunki stawiane pracom naukowym. Przychodzi jako podsumowanie bogatego dorobku uczonej, rozproszonego w czasopiśmie i tomach zbiorowych, ale jest także rozwinięciem jej zainteresowań powieścią popularną przełomu XIX i XX wieku, ich

pogłębieniem i rozszerzeniem. Spór o formułę tego rozszerzenia można wieść w nieskończoność – wszakże fakt, że autorka napisała tę książkę czterdzieści lat temu i niewiele trzeba w niej poprawiać, ponieważ ani w założeniach, ani w stylu w ogóle się nie zestarzała, najlepiej świadczy o tym, jak trafnie dobrała ona krój do materii.

*Anioły i demony* są ważnym punktem na mapie badań polskiej kultury popularnej. Jest to mapa częściowo pusta, szczególnie w obszarze studiów nad romanssem. Prezentowana antologia, pisana równoległe z pracami Anny Martuszeńskiej, wypełnia tę lukę; rozwija także wiedzę o popularnej powieści modernistycznej i o tym, jak chętnie żerowała ona na stereotypach płciowych. Bujnicka, dzieląc swoją książkę na rozdziały poświęcone tak znanym powieściom, jak *Gehenna* Heleny Mniszek czy *Kult ciała* Mieczysława Srokowskiego, pisze właściwie ich minimonografie. To, że nadaje im poczytny charakter, tak bardzo dziś potrzebny i pożądanym, wydaje się niezwykle cenne.

### Bibliografia najważniejszych publikacji Marii Bujnickiej

Synkretyzm gatunkowy „Pada deszcz” Stefana Flukowskiego, w: *Prace historycznoliterackie Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, T. 5, red. T. Bujnicki, I. Opacki, Uniwersytet Śląski, Katowice 1977.

*Turpizm*, „Tygodnik Kulturalny” 1977, nr 13, s. 6.

*Informacja i emocja. (O reklamie romansu popularnego)*, „Ruch Literacki” 1982, z. 1/2, s. 25–38.

*Bohaterki romansu popularnego. Z zagadnień konstrukcji*, w: *Postać w dziele literackim*, red. C. Niedzielski, J. Speina, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1982, s. 71–83.

*Romans popularny – baśń kultury masowej*, w: *Modele świata i człowieka. Szkice o powieści współczesnej*, red. J. Święch, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1985, s. 56–83.

*Erotyka romansu popularnego. Konteksty i podteksty*, „Literatura Ludowa. Dwumiesięcznik Naukowo-Literacki” 1985, nr 1/2 (XXIV), s. 3–16.

*Synkretyzm a fabuła. Fabuła a synkretyzm w literaturze popularnej*, w: *Fabuła utworu literackiego*, red. nauk. C. Niedzielski, J. Speina, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1987, s. 63–77.

- Romans popularny – „Trędowata”. Propozycja lektury*, „Literatura Ludowa” 1988, nr 2, s. 21–39.
- Egzotyka ad usum populi, czyli deskrypcja przestrzeni w powieściach Antoniego Marczyńskiego*, w: *Egzotyzm w literaturze*, red. nauk. E. Kuźma, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1990, s. 171–193.
- O tym, kto z kim rozmawia w Skiroławkach: dialog i dialogiczność*, w: *Bohater w kulturze współczesnej. Wybrane problemy*, red. T. Kłak, Uniwersytet Śląski, Katowice 1990.
- Perswazja i retoryczność. O sposobach wartościowania w literaturze popularnej*, „Literatura i Kultura Popularna” 1991, t. 1, s. 23–41.
- Literatura popularna wobec... Perspektywa funkcjonalna: tematy i rematy*, „Ruch Literacki” 1993, z. 5, s. 581–596.
- Dwór szlachecki w literaturze popularnej. Pomiedzy mitem a stereotypem*, w: *Z problemów aksjologii literatury i kultury popularnej. Prace ofiarowane Józefowi Nowakowskiemu*, red. S. Uliasz, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1996, s. 171–185.
- Sporne i bezsporne problemy literatury popularnej*, „Literatura i Kultura Popularna” 1997, t. 6, s. 25–27.
- Romans popularny wobec spraw wiary i religii*, w: *Religijne aspekty literatury polskiej XX wieku*, red. M. Jasińska-Wojtkowska, J. Święch, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1997, s. 321–336.
- Feministki czytają „Gehennę” Heleny Mniszek*, „Ruch Literacki” 1998, z. 1, s. 55–64.
- Lot – ucieczka ku wolności – w polskiej współczesnej literaturze kobiecej*, w: *Erfolge und Niederlagen der Frauenfiguren in der deutschen und polnischen Literatur*, red. G. Szewczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000, s. 120–137.
- Kobieta przed lustrem. Próba interpretacji motywu literackiego*, w: *Gender w humanistyce*, red. M. Radkiewicz, Rabid, Kraków 2001, s. 155–167.
- Czy to powieść brukowa? Genologiczne manipulacje*, „Literatura i Kultura Popularna” 2002, t. 10, s. 51–60.
- Pop-feminizm, czyli pragmatyka, moralistyka, komercja*, w: *Gender – kultura – społeczeństwo*, red. M. Radkiewicz, Rabid, Kraków 2002, s. 35–49.
- Udręki mężczyzny dobrze ułożonego, czyli salon i etykieta w drugiej połowie XIX wieku*, w: *Poszukiwanie realności. Literatura – dokument – Kresy. Prace ofiarowane Tadeuszowi Bujnickiemu*, red. S. Gawliński, W. Ligęza, Universitas, Kraków 2003, s. 103–115.

*Metaliterackie eksperymenty Pawła Staśki*, w: *Literatura i wyobraźnia. Prace ofiarowane Profesorowi Tadeuszowi Żabskiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. J. Kolbuszewski, Agencja Wydawnicza a Linea, Wrocław 2006, s. 333–345.

*Romans*, w: *Słownik literatury popularnej*, red. T. Żabski, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006, s. 540–542.

*Marta Tomczok*



## Biogramy

---

**STEFAN KIEDRZYŃSKI** urodził się w 1888 r. w Warszawie w rodzinie inteligentkiej. Po ukończeniu Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie, w 1913 r. wyjechał na rok do Paryża. Tam zaczął pisać teksty do rewii. Odtąd przez całe życie był związany z kabaretem bądź teatrem. Drugą jego pasją była działalność dziennikarska. Pod koniec I wojny światowej w Mińsku Litewskim (dzisiejszy Mińsk – stolica Białorusi) założył satyryczny tygodnik „Antychryst”, prowadził też żołnierski teatr. W latach 1929–1939 stale współpracował z „Kurierem Warszawskim”.

Jest autorem ponad 70 powieści i sztuk teatralnych, przede wszystkim komedii. Wiele jego powieści było ekranizowanych, np.: *Krzyk w nocy* (wyd. 1919, film 1922), *Żona nie żona* (wyd. 1926, film 1939), *Serce na ulicy* (wyd. 1930, film 1931), *Dzień upragniony* (wyd. 1933, film pt. *Kłamstwo Krystyny* 1939). Kiedrzyński miał dobre wyczucie reguł sztuki popularnej, był „mistrzem efektownych tytułów”. W dwudziestoleciu międzywojennym zajmował drugie miejsce – po Tadeuszu Dołędże-Mostowiczu – pod względem sfilmowanych utworów.

Pisał również na specjalne zamówienie kina. Był scenarzystą filmów takich jak: *Słodysz grzechu* (1914, reż. E. Puchalski), *Zew morza* (1927, reż. H. Szaro), *Tajemnica starego rodu* (1928, reż. Z. Gniazdowski, E. Chaberski).

W 1938 r. otrzymał Złoty Wawrzyn Polskiej Akademii Literatury za całokształt twórczości. Zmarł w 1943 r. w Nowej Wsi.

**HELENA MNISZEK** urodziła się w 1878 r. w Kurczycach na Wołyniu. Odebrała staranne domowe wykształcenie: władała czterema językami, uczyła się gry na fortepianie (szczególnie lubiła grać sonaty Beethovena, jak bohaterka *Trędowatej*, Stefcia Rudecka), przez pewien czas również w Warszawie, amatorsko zajmowała się malarstwem. Dużo czytała, kochała ludzi (wiele czasu poświęcała pracy społecznej) i przyrodę (szczególnie kwiaty).

W 1898 r. wyszła za mąż za plenipotentą w majątku Wańkowiczów, Władysława Chyżyńskiego, i wyjechała na Litwę. Owdowiała w 1903 r., a po siedmiu latach poślubiła Antoniego Rawicza-Radomyskiego i przeniósła się z nim do Rogala pod Łuków, potem do Kuchar pod Płockiem. Z każdego małżeństwa miała dwie córki. W ich pamięci pozostała jako pogodna, towarzyska, wykwintna dama. Jarosław Iwaszkiewicz powiedział o niej: „Była dobrą i miłą kobietą”<sup>1</sup>.

Żyła z dala od literackiego świata, zaskoczona popularnością, o którą wcale nie zabiegała, i bardzo przygnębiona złośliwymi recenzjami nieoszczędzających ją krytyków. (Początkowo niektórzy z nich, np. Edward Słoński, Antoni Lange czy Wiktor Gomulicki, przychylnie wypowiadali się na jej temat).

W 1913 r. znów została wdową. Zmuszona przez Niemców w 1939 r. do opuszczenia Kuchar, powróciła w rodzinne strony, do Sabni na Polesiu. Tam zmarła w 1943 r. i została pochowana w rodzinnym grobowcu.

Pierwszym recenzentem *Trędowatej* był Bolesław Prus, który przeczytał powieść na prośbę wuja Heleny. Pozytywna opinia pisarza zadecydowała o tym, że ojciec Mniszkówny wydał książkę własnym kosztem w 1909 r. w Warszawie, w drukarni P. Laskauera i S-ki. Nakład natychmiast został wyprzedany. *Trędowata* okazała się prawdziwym bestsellerem i do 1939 r. doczekała się 16 wydań. Do najbardziej znanych dzieł Mniszkówny należą ponadto: *Ordynat Michorowski* (1910; do wybuchu II wojny światowej 13 wydań), dwutomowy *Panicz* (1912; kilkanaście wydań), dwutomowa *Gehenna* (1914; kilkanaście wydań), *Czyciele szatana* (1918), *Pustelnik* (1919). Niektóre powieści, jak *Sfinks* (1922) czy *Powojenni* (1929), miały wyraźnie polityczno-społeczną wymowę. Mniszkówna pisała również nowele: *Zaszumiały pióra* (1911), *Książęta boru* (1928), *Kwiat magnolii* (1928), a w 1919 r. opublikowała *Plutona i Persefonę* – „baśń fantastyczną na tle mitologicznym”.

W dwudziestoleciu międzywojennym jej utwory były ekranizowane w prawdziwie gwiazdorskich obsadach. W 1926 r. Edward Puchalski i Józef Węgrzyn nakręcili niemą wersję *Trędowatej* z Bolesławem Mierzejewskim w roli Waldemara, Jadwigą Smosarską w roli Stefci i Józefem Węgrzyńnym w roli ojca Rudeckiej. W drugiej ekranizacji, pochodzącej z 1936 r., w reżyserii Juliusza Gardana, wystąpili m.in.: Franciszek Brodniewicz (Waldemar),

---

1 Informacje te podaje Barbara Wachowicz w książce: B. Wachowicz, *Malwy na lewadach*, wyd. 2, Wydawnictwa Radia i Telewizji, Warszawa 1983, s. 504–524.

Elżbieta Barszczewska (Stefcia), Mieczysława Ćwiklińska (Idalia), Kazimierz Junosza-Stępowski (Maciej Michorowski). Rok później Henryk Szaro wyreżyserował *Ordynata Michorowskiego*. W filmie tym Tamara Wiszniewska wcieliła się w postać Luci, zaś Wojciech Wojtecki – w postać Bohdana Michorowskiego (w pozostałych rolach zostali obsadzeni aktorzy z poprzedniej produkcji).

Rok 1938 przyniósł adaptację *Gehenny*, którą przygotował Michał Waszyński. Główną rolę powierzono Lidii Wysockiej, a w pozostałych wystąpili m.in.: Ina Benita (Lora), Mieczysława Ćwiklińska (Ewelina), Witold Zacharewicz (Andrzej), Bogusław Samborski (Kościeszka), Antoni Fertner (konsyliarz).

Po II wojnie światowej znów przypominano sobie o *Trędowatej*. Edward Dziewoński wyreżyserował dla telewizji spektakl z Martą Lipińską w roli Stefci, Igorem Śmiałowskim w roli Waldemara oraz Igą Cembrzyńską, Ireną Horecką, Bogumiłem Kobielą, Zdzisławem Mrożewskim, Kazimierzem Opałskim. Odmienne widzenie „arcydzieła kiczu” zaproponował Jerzy Hoffman w ekranizacji z 1976 r. (z Elżbietą Starostecką i Leszkiem Teleszyńskim w rolach głównych). Poszukując w *Trędowatej* ponadczasowych treści, zrealizował film o presji środowiska i alienacji. Z pewnością nieśmiertelny romans doczeka się jeszcze nowych odczytań, choć i melodramatyczna formuła ma wciąż swoich wielbicieli.

**KAZIMIERZ PRZERWA-TETMAJER** urodził się w 1865 r. w Ludźmierzu na Podhalu. Jego matką była Julia z Grabowskich (siostra matki Tadeusza Boya-Żeleńskiego). Ojciec, Adolf, marszałek powiatu nowotarskiego, po raz wtóry żonaty (z pierwszego małżeństwa pochodził Włodzimierz Tetmajer, znany malarz), po utracie majątku i stanowiska przeniósł się wraz z rodziną do Krakowa. Tutaj Kazimierz uczęszczał do gimnazjum, a potem ukończył studia filozoficzne na Uniwersytecie Jagiellońskim.

Utrzymywał się z pisania i choć całe życie borykał się z problemami finansowymi, zawsze zachowywał się jak ktoś, kto zajmuje się literaturą tylko dla przyjemności bądź kaprysu. Miał zresztą duże predyspozycje do tej roli: wytworny bywalec salonów, *bon vivant*, ulubieniec kobiet, Europejczyk.

Debiutował w 1886 r. poematem *Illu*. Jednak za prawdziwy początek jego poetyckiej kariery trzeba uznać rok 1891, gdy wydał pierwszy tom *Poezji*. W 1894 r. ukazał się tom drugi (podobnie jak wszystkie osiem tomów zatytułowany *Poezje*), stanowiący najpełniejszy wyraz modernistycznego arcyzmu,

nastrojów, motywów epoki. Tetmajer stał się sławny. Przyczyniły się do tego również bardzo śmiałe erotyki. Nikt dotąd w polskiej literaturze tak nie pisał o kobiecie i o miłości. („Tetmajer [...] podnosi kobietę najwyżej, ale też najniżej ją strąca” – powie Jan Błoński<sup>2</sup>). Lata następne (1898–1900, 1905, 1910, 1912, 1924) przynoszą dalsze tomiki wierszy. Są one coraz słabsze: dewaluacji uległ już młodopolski świat, a i talent poetycki Tetmajera wyraźnie zaniżał. Miejsce poety zajmował prozaik, autor pięknej *Legendy Tatr* (złożonej z dwu części: *Maryna z Hrubego* i *Janosik Nędza Litmanowski*). Góry stały się jego jedyną prawdziwą pasją i miłością. Cykl opowieści *Na skalnym Podhalu* (pięć książeczek opublikowanych w latach 1902–1912) to obok niektórych liryków ta część twórczości Tetmajera, która wciąż jest żywa. Umiłowanie Tatr nie było dla tego autora kwestią mody i chłopomańskim brataniem się z ludem. On przecież tam się urodził, to była jego ziemia. (Był inicjatorem Komitetu Ochrony Podhala, marzył o stworzeniu szkoły podhalańskiej w literaturze polskiej).

Próbował swoich sił także jako dramaturg (*Mąż – poeta*, 1892; *Sfinks*, 1893; *Zawisza Czarny*, 1901; *Judasz*, 1917). W jego dorobku znajdziemy wiele patriotycznych tematów (wiersze, opowiadania). Największym dziełem z tego ducha się wywodzącym był *Koniec epopei* (1913–1914), trzytomowa opowieść o Napoleonie i Polakach.

Komercyjna twórczość Tetmajera to romanse pisane wyraźnie pod publiczność (a i przeciw niektórym). Temat miłości i cierpienia odmienny na różne sposoby był tym wabikiem, który zapewniał popularność i dobre honoraria. Autor słynnego erotyku *Mów do mnie jeszcze...* wydał następujące powieści: *Anioł śmierci* (1898, najpierw drukowany w krakowskim „Czasie”), *Otchłań* (1900), *Panna Mery* (1901), *Zatrącenie* (1905), *Romans panny Opolskiej* (1912).

Po I wojnie światowej przeniósł się do stolicy. Ostatnie 20 lat życia spędził w odosobnieniu. Dotknięty manią prześladowczą, a później ślepotą, żył ze wznowień, dzięki pomocy państwa i osób prywatnych. W 1934 r. został honorowym członkiem Polskiej Akademii Literatury. Zmarł w 1940 r. w warszawskim szpitalu. Spoczywa na zakopiańskim Cmentarzu Zasłużonych na Pęksowym Brzyzku [uzup. D.W.Z.].

2 J. Błoński, *Kazimierz Tetmajer 1865–1940*, w: *Literatura okresu Młodej Polski*. T. I, red. nacz. K. Wyka et al., Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1968, s. 279–320.

**MIECZYŚLAW SROKOWSKI** urodził się w 1873 r. na Podolu, w miejscowości Bybło w powiecie rohatyńskim. Ukończył gimnazjum oo. jezuitów w Chyrowie, a następnie studiował kierunek humanistyczny na Uniwersytecie Lwowskim. W tym okresie był lektorem ociemniałego Stanisława Barącza, niezwykłego poety i artysty. Potem zamieszkał w Warszawie. Wiele podróżował, głównie do Włoch i Francji (w latach 1905–1908 przebywał w Paryżu). Współpracował z kabaretem „Momus” założonym w 1908 r. przez Arnolda Szyfmana. Zmarł w 1910 r. w Warszawie, gdzie został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim [uzup. D.W.Z.].

Srokowski, zubożały arystokrata (wywodzący się z hetmańskiej rodziny), należał do nurtu polskiego modernizmu związanego z kulturą zachodnioeuropejską. W jego dorobku odnajdujemy ślady szerokiej i różnorodnej lektury, głównie dzieł Gabriele d'Annunzia, Jorisa-Karla Huysmansa, Hannsa Heinza Ewersa, Paula Bourgeta. Na przykład opowiadanie *Krew* perwersyjnością tematu przypomina twórczość Ewersa, a powieść *Kult ciała* – twórczość d'Annunzia i *Panią Bovary* Gustawa Flauberta, jak twierdził jeden z francuskich krytyków, który domagał się przetłumaczenia powieści na język francuski. Za *Kult ciała* wytoczono mu proces o obrazę moralności, a powieść została skonfiskowana [uzup. D.W.Z.].

*Chore sny* to poetycki debiut Srokowskiego, typowo modernistyczny w formie i treści. Później, gdy wypowiadał się jako prozaik, w pełni doszły do głosu znamienne cechy jego pisarstwa: połączenie hedonizmu ze znużeniem, poczuciem nicości; fascynacja kobietą niszczącą piękno i upojenie miłosne; lęk przed jej dominacją i okrucieństwem.

Spuścizna twórcy jest niewielka. Najważniejsze utwory to: *Epigoni* (1904), *Krew* (1906), *Kult ciała* (1909) i *Anachroniści* (1910).

Po śmierci Srokowskiego przez czas pewien niektóre jego książki były wznawiane. Na początku lat dwudziestych ubiegłego wieku Instytut Literacki „Lektor” wydał *Anachronistów*, *Epigonów*, *Hedone*, *Ich tajemnicę*, *Kult ciała* i *Markizę*. W 1930 roku przygotowano ekranizację *Kultu ciała* w reżyserii Michała Waszyńskiego. Była to koprodukcja polsko-austriacka, zrealizowana w Warszawie, Wiedniu, Budapeszcie i Nicei. Autor pomysłu: Mieczysław Srokowski, Scenariusz: Anatol Stern, Steve Sekely [uzup. D.W.Z.]. Jednakże w miarę upływu lat i zmieniających się mód literackich modernistyczny panerotyzm autora *Kultu ciała* skrzyżowany z mizoginizmem uległ całkowitemu zapomnieniu.



## Bibliografia

---

- Banach A., *Erotyzm po polsku*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1974.
- Błoński J., *Kazimierz Tetmajer 1865–1940*, w: *Literatura okresu Młodej Polski*, T. I, red. nac. K. Wyka et al., Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1968.
- Bujnicka M., *Romans*, w: *Słownik literatury popularnej*, red. T. Żabski, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006, s. 535–544.
- Bujnicki T., *„Trylogia” Sienkiewicza na tle tradycji polskiej powieści historycznej*, Ossolineum, Wrocław 1973.
- Chesterton G.K., *Obrona niedorzeczności, pokory, romansu brukowego i innych rzeczy wzgardzonych*, przeł. S. Baczyński, Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa 1927.
- Grzelak W., *Kult ciała – i śmierci!*, w: *Cyganeria z „Udziałowej” 1908–1913*, Czytelnik, Warszawa 1965.
- Grzymała-Siedlecki A., *Niepospolici ludzie w dniu swoim powszednim*, wyd. IV, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1974.
- Kiedrzyński S., *Trujący kwiat*, wyd. 2, I. Rzepecki, Warszawa 1924.
- Konczyński T., *Blaski miłości*, J. Czernecki, Warszawa–Kraków 1926.
- Lechicki C., *Przewodnik po beletrystyce*, Naczelny Instytut Akcji Katolickiej, Poznań 1935.
- Louÿs P., *Psyché: powieść*, przeł. K. Bukowski, Wydawnictwo „Globus”, Lwów 1928.
- Mickiewicz A., *Do M...*, w: *Tegoż, Poezje*, T. 1: *Poezje rozmaite 1817–1854*, Nakład Gubrynowicza i Syna, Lwów 1929.
- Mniszek H., *Czyciele szatana*, Biblioteka Nowości, Warszawa 1918.
- Mniszek H., *Gehenna, czyli dzieje nieszczęśliwej miłości*, Promotor SA, Warszawa 1989.
- Mniszek H., *Ordynat Michorowski*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1989.
- Mniszek H., *Trędowata*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1972.
- Moles A., *Kicz czyli Sztuka szczęścia: studium o psychologii kiczu*, przeł. A. Szczepańska, E. Wendel, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1978.
- Panofsky E., *Styl i medium w filmie*, przeł. J. Mach, w: *Estetyka i film*, red. A. Helman, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1972.
- Parrott U., *Osaczona*, Wydawnictwo „Unja”, Warszawa 1936.

- Pitigrilli, *Jąkanie*, w: Tegoż, *Luksusowe zwierzątka*, przeł. Z. Melicka, Alfa, Warszawa 1931.
- Pitigrilli, *Rumuński czar*, w: Tegoż, *Luksusowe zwierzątka*, przeł. Z. Melicka, Alfa, Warszawa 1931.
- Przerwa-Tetmajer K., *Anioł śmierci. Romans. Dwa tomy w jednym*, wyd. czwarte, Gebethner i Wolff, Warszawa–Kraków 1906.
- Przerwa-Tetmajer K., *Romans panny Opolskiej z panem Główniakiem. Anegdota*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1912.
- Srokowski M., *Kult ciała. Dziennik człowieka samotnego*, Stanisław Sadowski, Warszawa 1909.
- Staśko P., *Grzesznica: powieść*, J. Czernecki, Warszawa–Kraków 1921.
- Staśko P., *Kwiaty ziemi: powieść współczesna*, „Lotos”, Gdańsk 1922.
- Staśko P., *Serce na śniegu*, Wydawnictwo Współczesne, Warszawa 1937.
- Staśko P., *W rajskim ogrodzie: powieść o szczęściu*, „Wiedza i Sztuka”, Kraków 1922.
- Wachowicz B., *Malwy na lewadach*, wyd. 2, Wydawnictwa Radia i Telewizji, Warszawa 1983.
- Żeleński (Boy) T., *Reflektorem w mrok: wybór publicystyki*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1978.

## Nota edytorska

---

Podstawę niniejszego opracowania stanowił komputeropis I tomu książki autorstwa Marii Bujnickiej pt. *Anioły i demony. Antologia romansu popularnego*. Został on sporządzony przez współczesną „skryptorkę”, Grażynę Sendek, na podstawie maszynopisu przygotowanego przez wprawną maszynistkę z autorskiego rękopisu Bujnickiej<sup>1</sup>. Fakt ten odnotowujemy, ponieważ mówi on sporo nie tylko o warsztacie Marii Bujnickiej, ale również o wyzwaniach redakcyjnych, z jakimi należało się zmierzyć podczas przygotowywania pracy do publikacji. Głównym wyzwaniem, wynikającym ze specyfiki wspomnianego warsztatu, była konieczność uzupełnienia przypisów i podanie pełnych adresów bibliograficznych przywoływanych w książce źródeł – rozpraw, opracowań i artykułów z czasopism i gazet codziennych, do których odwoływała się autorka, częstokroć podając tylko skrótowo odniesienia, nazwiska krytyków bez tytułów artykułów, numerów stron etc. Dotyczy to także cytowanych powieści, a właściwie ich szczególnie, ponieważ przytaczanym, bardzo obszernym ich fragmentom, ale również pojedynczym wyimkom, nie towarzyszyły żadne odsyłacze. Podawano główne źródło – tytuł powieści (bez pierwszego roku wydania, który został przez nas uzupełniony), co wynikało

---

1 Przepisywanie na maszynie było kiedyś standardowym sposobem utrwalania rękopisów. Dawało też szansę na uzyskanie kilku kopii dzieła. Zdolne maszynistki (osoby profesjonalnie zajmujące się przepisywaniem tekstów o różnej treści i przeznaczeniu) były cenione i poszukiwane przez autorów, którzy sami tej umiejętności nie posiadli. Oczywiście była to praca odpłatna, lecz anonimowa. Nazwisko maszynistki przepisującej duże fragmenty starych romansów i rękopisy Marii Bujnickiej jest nam znane, niestety, nie udało się zdobyć o niej więcej informacji. Z perspektywy współczesnych redaktorek *Aniołów i demonów* warto wszakże nadmienić, że cechowała ją ogromna sprawność. Większość cytowanych w antologii romansów, co z pewnością dostrzeże uważny czytelnik, pochodzi z ich wczesnych wydań (początek XX w.), kiedy to w ortografii obowiązywały inne zasady niż aktualnie. Jak wykazał proces kolacjonowania, wdrożony przy przygotowywaniu tomu do druku, maszynistce udało się jednak dochować wierności oryginałom. Dobrze mieć tego świadomość i uwzględnić wieloletnią współpracę i wkład maszynistki, pani Gorzelakowej, w powstanie tej antologii.

najpewniej z założenia autorki, że wskazywanie na konkretne strony cytacji w antologii jest zbędne. Największą trudność w edycji sprawiało odnalezienie setek stron źródeł niezaznaczonych. W procesie opracowywania książki cytaty umieszczone przez autorkę sprawdzono i porównano z oryginałami, dodając – o ile umożliwiało to ich odnalezienie w Polsce – numery stron pochodzących z pierwszych wydań, do których często sięgała Bujnicka. Uspółcześiono jedynie ortografię (np. pisownia łączna, pisownia z „ó”, „y”), korygując przy sposobności skryptorskie (bądź systemowe, wordowskie) „poprawki” pisowni w tekstach oryginałów (np. pisownia imienia Marya). Uzupełniono również adresy bibliograficzne. W przypadku kilku adresów publikacyjnych okazało się to, niestety, niemożliwe. W rękopisach, pozostających w dyspozycji spadkobierczyni, zapisy źródeł, odnośniki do opracowań i stron romansów istnieją bowiem jako osobna, luźna partia materiałów odręcznych, nieco chaotycznych i niepełnych, budując niekoniecznie jasną wykładnię dla współczesnego edytora.

W aktualnej edycji zachowano całą treść i strukturę tomu, zgodnie też z pierwotnym zamysłem autorki (o czym we *Wprowadzeniu*) rozdziały przedstawiające konkretne dzieła literackie uzupełniono o zgromadzone przez nią w osobnej tece fotografie okładek ich wczesnych wydań. Fotografie nie były jednak opisane, stąd tylko w kilku przypadkach powiodło się ustalenie autora ilustracji, wydawcy, roku i miejsca wydania. W celu zachowania przyjętego układu graficznego do niektórych rozdziałów konsekwentnie dodano ilustracje okładek z nowszych wersji cytowanych powieści, za to szerzej informujących przynajmniej o roku ukazania się i oficynie wydawniczej. Ponadto przejrzano i uzupełniono zamieszczone na końcu biogramy. Książka została poprzedzona *Wprowadzeniem*, opisującym rzetelnie, na podstawie archiwów i osobistych kontaktów z autorką, historię i konteksty powstawania publikacji. Warto je poznać, zanim sięgnie się do samego tekstu. Dodatkowo tom wzbogacono o indeks osób i bibliografię. Aktualne redaktorki, współczesniając dawną pisownię, starały się zachować styl literacki przywoływanych w pracy autorów oraz samej jej twórczyni – Marii Bujnickiej.

*Dobrosława Wężowicz-Ziółkowska, Marta Tomczok*

## Indeks osób

---

- Annunzio Gabriele d' 44, 333  
Aretino Pietro 46  
Bach Jan Sebastian 307  
Baczyński Stanisław 19, 335  
Banach Andrzej 23, 335  
Barącz Stanisław 333  
Barszczewska Elżbieta 331  
Beethoven Ludwig van 174, 175, 307, 329  
Benita Ina 331  
Błoński Jan 332, 335  
Boccaccio Giovanni 46  
Bochdan-Niedenthal Maria 44  
Bojanowski Gustaw 10, 20  
Bourget Paul 333  
Boye Edward 46  
Boy-Żeleński Tadeusz zob. Żeleński (Boy) Tadeusz  
Boziewicz Władysław 46  
Brodniewicz Franciszek 330  
Brown Dan 7  
Bujnicka Dominika 8, 13  
Bujnicki Tadeusz 13, 18, 326, 335  
Bukowski Kazimierz 45, 335  
Byron George 102, 175  
Cayatte André 17  
Cembrzyńska Iga 331  
Chaberski Emil 329  
Chesterton Gilbert Keith 19, 335  
Chyżyński Władysław 330  
Ćwiklińska Mieczysława 331  
Dante Alighieri 299  
Dekobra Maurycy (właśc. Ernest Maurice Tessier) 44, 47  
Deotyma (właśc. Jadwiga Łuszczewska) 10  
Dołęga-Mostowicz Tadeusz 12, 329  
Dziewoński Edward 331  
Ejsmond Julian 46  
Esteja (właśc. Józefa Kisielnicka) 23  
Ewers Hanns Heinz 333  
Fertner Antoni 331  
Flaubert Gustaw 333  
Gardan Juliusz 330  
Gawliński Stanisław 327  
German Juliusz 10, 12, 20, 25, 30, 34, 46, 60  
Gniazdowski Zbigniew 329  
Gombrowicz Witold 27, 99  
Gomulicki Wiktor 330  
Gorzalakowa, maszynistka 337  
Grzelak Władysław 141, 335  
Grzymała-Siedlecki Adam 110, 335  
Haendel Georg Friedrich 307  
Hajota (właśc. Helena Janina Pajzderska) 23  
Helman Alicja 37, 335  
Hoffman Jerzy 331



- Horacy 175  
 Horecka Irena 331  
 Horska-Szpyrkówna Maria 36  
 Huysmans Joris-Karl 333  
 Iwaszkiewicz Jarosław 330  
 Jasińska-Wojtkowska Maria 327  
 Junosza-Stępowski Kazimierz 331  
 Kiedrzyński Stefan 10, 20, 143–160, 329–330, 335  
 Kłak Tadeusz 327  
 Kobiela Bogumił 331  
 Kochowski Wespazjan 21  
 Kolbuszewski Jacek 328  
 Konczyński Tadeusz 32, 335  
 Krzyżanowski Józef 9  
 Kuźma Erazm 12, 327  
 Lam Jan 175  
 Lange Antoni 330  
 Lechicki Czesław 39, 47, 335  
 Ligęza Wojciech 327  
 Lipińska Marta 331  
 Louÿs Pierre (właśc. Pierre Félix Louis) 45, 335  
 Łozińska Irena 45  
 Łuczyńska Mieczysława 10, 36  
 Mach Jolanta 37, 335  
 Maciejowski Józef 10, 20, 25, 43  
 Margueritte Victor 44, 47  
 Markiewicz Henryk 7, 12  
 Martuszevska Anna 326  
 Melicka Zuzanna (właśc. Maria Wisłowska) 27, 33, 336  
 Mickiewicz Adam 42, 60, 335  
 Mierzejewski Bolesław 330  
 Miłaszewska Wanda 12  
 Mniszek Helena 7, 8, 10, 25, 30, 31, 36, 46, 84, 160, 161–208, 209–240, 241–303, 305–323, 326, 329–331, 335  
 Mochnacki Maurycy 175  
 Moles Abraham 19, 335  
 Mrożewski Zdzisław 331  
 Napoleon Bonaparte 332  
 Niedzielski Czesław 326  
 Nietzsche Fryderyk 160  
 Norblin Stefan 52  
 Nowaczek Augustyn 11  
 Okudźawa Bułat 17  
 Opacki Ireneusz 326  
 Opaliński Kazimierz 331  
 Orzeszkowa Eliza 21  
 Ostrowski Leon 112  
 Owidiusz 46  
 Panofsky Erwin 37, 335  
 Parrott Ursula 45, 335  
 Piłsudski Józef 46  
 Pirożyński Marian 47  
 Pitigrilli (właśc. Dino Segre) 27, 33, 42–43, 44, 336  
 Prus Bolesław 64, 314, 330  
 Przybyszewski Stanisław 35, 141, 320  
 Puchalski Edward 329, 330  
 Rabelais François 27  
 Radkiewicz Małgorzata 327  
 Rawicz-Radomyski Antoni 330  
 Relidzyński Józef 10  
 Rodziewiczówna Maria 12, 302  
 Romański Marek 45  
 Rościszewski Mieczysław 46  
 Rybarski Jan 141  
 Saganka (właśc. Françoise Sagan) 36

- Samborski Bogusław 331  
Samozwaniec Magdalena 208  
Sarnecki Zygmunt 46  
Sawicki Romuald 11  
Sekely Steve 333  
Sendek Grażyna 337  
Seneka 160  
Sienkiewicz Henryk 17, 18, 21, 84, 229,  
251, 262  
Słoński Edward 330  
Słowacki Juliusz 64, 102  
Smosarska Jadwiga 330  
Sopoćko Konstancy Maria 86  
Speina Jerzy 326  
Srokowski Mieczysław 25, 111–141, 326,  
333, 336  
Staël Madame de (właśc. Anne-Louise  
Germaine Necker) 175  
Stanisławski Jan Tadeusz 20  
Starostecka Elżbieta 331  
Staśko Paweł 10, 12, 20, 25, 28, 29, 30, 31,  
32, 34, 36, 38, 39, 40, 328, 336  
Stendhal (właśc. Marie-Henri Beyle) 47  
Stern Anatol 333  
Susak Juliusz 306  
Szaro Henryk 329, 331  
Szczepańska Anita 19, 335  
Szewczyk Grażyna 327  
Szyfman Arnold 333  
Śmiałowski Igor 331  
Święch Jerzy 326, 327  
Teleszyński Leszek 331  
Tetmajer Adolf Przerwa 331  
Tetmajer Julia z Grabowskich 331  
Tetmajer Kazimierz Przerwa 10, 12, 33,  
51–84, 85–110, 331–332, 335, 336  
Tetmajer Włodzimierz Przerwa 331  
Uliasz Stanisław 327  
Urbanowska Zofia 23  
Velde Theodor van de 46  
Wachowicz Barbara 330, 336  
Wańkowicz Melchior 21  
Waszyński Michał 331, 333  
Wende Edward 333  
Wendel Ewa 19, 335  
Węgrzyn Józef 330  
Wiszniewska Tamara 331  
Wojtecki Wojciech 331  
Wyka Kazimierz 332, 335  
Wyleżyńska Aurelia 10, 36  
Wysocka Lidia 331  
Zacharewicz Witold 331  
Zarzycka Irena 7, 8, 10, 35, 38, 39, 43, 46  
Ziemska Ewa 10  
Zobeltitz Fedor 45  
Zweig Stefan 240  
Żabski Tadeusz 20, 328, 335  
Żeleński (Boy) Tadeusz 31, 36, 46, 331,  
336  
Żeromski Stefan 21

# Anioły i demony

## Antologia romansu popularnego

### Streszczenie

Książka Marii Bujnickiej prezentuje najważniejsze osiągnięcia polskiej historii literatury popularnej XX wieku. Czytelnik znajdzie w niej zarys historii romansu literackiego, opowieść o rozwoju gatunku i jego dynamice, a także omówienie najważniejszych przykładów tej literatury. Pierwsza, wprowadzająca część książki jest napisana lekko i z poczuciem humoru. Autorka nie stroni od żartów i anegdot. W drugiej części znajdziemy omówienia wybranych powieści romansowych: *Anioła śmierci i Romansu panny Opolskiej z panem Główniakem* Kazimierza Przerwy-Tetmajera, *Kultu ciała. Dziennika człowieka samotnego* Mieczysława Srokowskiego, *Trującego kwiatu* Stefana Kiedrzyńskiego, *Trędowatej*, *Ordynata Michorowskiego*, *Gehenny* i *Czcieli szatana* Heleny Mniszek. Krótkie wprowadzenia łączą się z dłuższymi cytatami ze wspomnianej literatury i w zamyśle autorki mają pełnić rolę przypomnienia. Ten charakter książki zbliża publikację Marii Bujnickiej do antologii z komentarzami. Książkę wzbogacają wprowadzenie, posłowie i nota edytorska.

# Angels and Demons

## An Anthology of Popular Romance

### Summary

Maria Bujnicka's book presents the most important achievements of the Polish history of popular literature of the 20th century. The reader will find an outline of the history of literary romance, a story about the genre's development and its dynamics, and a discussion of the most important examples of this literature. The first introductory part of the book is written lightly and with a sense of humor. The author does not shy away from jokes and anecdotes. The second part contains discussions of selected romance novels: *Anioł śmierci* [*The Angel of Death*] and *Romans panny Opolskiej z panem Główniakiem* [*The Romance of Miss Opolska with Mr. Główniak*] by Kazimierz Przerwa-Tetmajer, *Kult ciała. Dziennik człowieka samotnego* [*The Cult of the Body. Diary of a Lonely Man*] by Mieczysław Srokowski, *Trujący kwiat* [*Poisonous Flower*] by Stefan Kiedrzyński, *Trędowata*, *Ordynat Michorowski*, *Gehenna* and *Cziciele szatana* [*Satan Worshipers*] by Helena Mniszek. The short introductions are combined with longer quotations from the mentioned literature and the author intended them to act as a reminder. This nature of the book brings Maria Bujnicka's publication closer to an anthology with commentaries. The book is enriched with an introduction, afterword, and editorial note.

Redaktor  
Joanna Szewczyk

Projekt makiety  
Zofia Oslislo-Piekarska

Projekt okładki, modyfikacja makiety, łamanie  
Paulina Dubiel

Korekta  
Marzena Marczyk

Redaktor inicjujący  
Przemysław Pieniążek

Wydawca dołożył wszelkich starań, by skontaktować się z właścicielami praw autorskich dzieł użytych w publikacji. Autorzy i właściciele majątkowych praw autorskich, do których mimo wysiłków nie udało się dotrzeć, proszeni są o kontakt.

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.12.2025:

Copyright © 2024 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Wszelkie prawa zastrzeżone



Sprzysjamy otwartej nauce

Od 1.01.2026 publikacja dostępna na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)



<https://orcid.org/0000-0001-9512-007X>

<https://orcid.org/0000-0001-8423-9198>

Bujnicka, Maria

Anioły i demony : Antologia romansu popularnego

/ Maria Bujnicka ; opracowały i przypisami

opatrzyły Dobrosława Wężowicz-Ziółkowska

i Marta Tomczok. – Wydanie I. – Katowice

: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2024

DOI <https://doi.org/10.31261/PN.4232>

ISBN 978-83-226-4449-2

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-4450-8

(wersja elektroniczna)

Wydawca


Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

<https://wydawnictwo.us.edu.pl>


e-mail: [wydawnictwo@us.edu.pl](mailto:wydawnictwo@us.edu.pl)

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 215. Liczba arkuszy wydawniczych: 245. PN 4232. Cena 74,90 zł (w tym VAT). Publikację wydrukowano na **Munken Polar 100 g, vol. 113**. Do składu użyto kroju pisma **Maecenas** (autorstwa Michała Jarocińskiego). Druk i oprawę wykonano w drukarni volumina.pl Sp. z o.o. (ul. Księcia Witolda 7–9, 71-063 Szczecin)



Z czego wynika przekonanie, że romans popularny stanowi podręczny magazyn tego, co za kicz chcemy uważać? Może ze sztuki kamuflażu; drwiną pokrywamy własne zażenowanie, że ta sfera życia zszarzała z czasem? A może inaczej – romans z hiperbolizacją użytych środków, nadmiarowością, zaplątaniem się w damskie falbany, gorsety, batystowe, półprzezroczyste koszule uosabia poetykę kampu? Antologia Marii Bujnickiej, prezentująca fragmenty wybranych romansów wraz z jej komentarzami, zachęca do podjęcia tematu. Badaczka zwraca uwagę na formy wynikające z przyjętych konwencji, a jednocześnie przekazuje nam swoje zainteresowanie fenomenem miłości i pożądania jako zjawiskiem wspólnym dla kucharek i profesorów. Z tą różnicą, że kucharki się do tego przyznają, a profesorzy płci obojga na ogół – nie.

*fragment recenzji prof. dr hab. Grażyny Borkowskiej*







Cena 74,90 zł (w tym VAT)

ISBN 978-83-226-4450-8



9 788322 644508

Więcej o książce

